

Katero pot bom izbral?

Dejavniki, prepričanja in vplivi, ki oblikujejo odločitev devetošolcev o izbiri srednje šole

Janez Mohar in Lara Tušek

Izoleček: V raziskavi sva analizirala dejavnike, ki vplivajo na izbiro srednje šole in proučila odnose devetošolcev do različnih vrst srednjih šol. V vzorec je bilo vključenih 198 devetošolcev iz gorenjske, podravske, osrednjeslovenske in posavske regije. S kombinacijo kvantitativne in kvalitativne analize sva ugotovila, da učni uspeh v 8. razredu pomembno vpliva na izbiro med gimnazijo in strokovno srednjo šolo. Najpogostejši dejavniki za vpis v gimnazijo vključujejo dobre temelje znanja za nadaljnje izobraževanje, kakovost pouka ter vpliv staršev, sorojencev in prijateljev. Po drugi strani je bil interes za neko področje dela glavni razlog za vpis v strokovne ali poklicne srednje šole, kar je poročalo 80 % učencev te skupine. Ugotovila sva, da imajo učenci, ki se želijo vpisati v strokovno ali poklicno šolo, jasnejšo predstavo o svoji poklicni poti v primerjavi z učenci, ki izbirajo gimnazijo. Rezultati so pokazali tudi, da zaznava različnih vrst srednjih šol variira glede na želeno izbiro srednje šole. V študiji poudarjava pomen karierne orientacije z osredotočanjem na raziskovanje interesov učencev in odkrivanje novih področij zanimanja. Verjameva, da bodo ugotovitve raziskave koristile svetovalnim delavcem pri boljšem razumevanju dejavnikov, ki vplivajo na odločitev devetošolcev.

Ključne besede: vpis v srednjo šolo, gimnazije, strokovne šole, poklicne šole, dejavniki izbire, prepričanja o gimnazijah, prepričanja o tehniških šolah

The Path Ahead: Factors, Perceptions, and Influences in Ninth-Graders' High School Selection

Abstract: *In this study, we analyzed the factors influencing decision for high school and examined the attitudes of ninth-grade students toward different types of high schools. The sample included 198 ninth-graders from the Gorenjska, Podravska, Osrednjeslovenska, and Posavska regions. Using a combination of quantitative and qualitative analysis, we found that academic performance in the eighth grade significantly affects the choice between general (gymnasium) and vocational high schools. The most common factors for choosing a gymnasium were solid preparation for further education, the quality of teaching, and the influence of parents, siblings, and friends. Conversely, interest in a specific field of work was the main reason for enrolling in vocational high schools, as reported by 80% of students in this group. We also found that students aiming for vocational schools have a clearer idea of their future careers compared to those choosing gymnasiums. The results showed that the perception of different types of high schools varies depending on students' preferred choices of high school. The study emphasizes the importance of career counseling, focusing on exploring students' interests and uncovering new areas of curiosity. We believe that the findings of this research will be valuable to school counselors in gaining a better understanding of the factors influencing ninth-graders' decision-making processes.*

Keywords: *enrollment in upper secondary education, general secondary schools, vocational secondary schools, choice factors, beliefs about general secondary schools, beliefs about technical schools*

»Ko razmišljamo o srednji šoli, se izplača že prej razmišljati, kaj nas veseli, katera so naša dobra področja, kaj nas zanima in ali smo pripravljeni za to delati čisto neobvezno, v svojem prostem času. Potem moramo vedeti, kaj bomo potrebovali, da se lahko s svojimi interesi še naprej ukvarjamo na srednji šoli in na fakulteti, kakšne so izkušnje dijakov/šudentov iz posamezne šolske/študijske smeri. Tako lahko dobro načrtujemo šolsko pot.« (Cigler, 2017; dijak 4. letnika Konservatorija za glasbo in balet Maribor in Prve gimnazije Maribor).

Učenci imajo v devetem razredu osnovne šole priložnost izbrati svojo nadaljnjo izobraževalno pot, ki jih zaznamuje za vse življenje. Gre za eno izmed najpomembnejših odločitev v življenju posameznika. Želje so različne

– nekateri se odločijo za izobraževanje na gimnazijah, ki odpirajo vrata na univerze, drugi za poklicne ali strokovne srednje šole, ki omogočajo hitrejši prehod na trg dela, medtem ko se manjši del učencev za nadaljnje šolanje ne odloči (Košak, 2024). Pri odločanju se morajo pogosto odločati med tistim, kar jih veseli in kar si želijo na eni strani, ter realnimi možnostmi na drugi strani (Matjašič Filipič, 2016). V zadnjih letih je delež vpisanih na programe srednje šole dokaj stabilen (SISTAT SURS, 2024), zato sva želela raziskati, v katere vrste srednje šole se devetošolci želijo vpisati v šolskem letu 2025/2026. Pri tem sva se osredotočila na vzroke, dejavnike in prepričanja, ki vplivajo na izbiro srednje šole. Ti dejavniki so lahko raznoliki in mednje lahko vključimo osebne interese učencev, vpliv staršev, učiteljev, vrstnikov, prepričanja o nadaljnji izobrazbi in sanjskem poklicu, zaposlitvenih možnosti in družbenih prepričanjih o različnih srednjih šolah (Matjašič Filipič 2016; Košak, 2024).

Raziskovanje tega vprašanja je pomembno predvsem za razumevanje ključnih dejavnikov in hkrati mehanizmov, ki vplivajo na odločitev devetošolcev za izbiro njihove prihodnje izobraževalne in karijerne poti. Rezultati raziskave nam v prvi vrsti omogočajo vpogled v vzorce vpisa na različne srednje šole, hkrati pa ugotavljanje, koliko učencev še vedno ni odločenih glede izbire šolanja štiri mesece pred zadnjim rokom za vpis. Odkrivanje dejavnikov lahko pripomore k boljšemu oblikovanju sistema poklicne orientacije v zaključnih razredih osnovne šole, kar bi učencem pomagalo pri informiranosti in s tem sprejemanjem prave odločitve glede srednje šole. Z najino raziskavo bomo prav tako lahko dobili vpogled v stereotipe in prepričanja učencev, ki veljajo za posamezno srednjo šolo, saj še ni bilo izvedene nobene raziskave na to temo. Sklepava, da prepričanja o vrednosti srednješolskega izobraževanja namreč pogosto temeljijo na stereotipih, ki lahko vplivajo na odločitve učencev.

Z najino raziskavo lahko ugotovimo, kateri so ti stereotipi in prepričanja, s tem pa jih bomo lahko osvetlili in pomagali pri njihovem zmanjševanju. Ker je izobraževalni sistem v Sloveniji edinstven in ga ne moremo neposredno primerjati s šolskim sistemom drugih držav, sva se naslonila predvsem na raziskave iz slovenskega prostora. Do sedaj še ni bilo izvedene raziskave, ki bi se neposredno osredotočala na prepričanja o različnih vrstah srednjih šol. Košak (2024) se je v svoji doktorski disertaciji osredotočal na raziskovanje poklicnih želja in odločitev osnovnošolcev s poudarkom na izbiri tehniških poklicev, k čemur sva midva želela dodati še vidik gimnazij.

Izbira poklica je verjetno ena izmed najzahtevnejših odločitev v času otrokovega odraščanja in šolanja (Repanšek, 2009). V različnih obdobjih življenja si lahko želimo opravljati različne poklice in je zelo težko načrtovati smer izobraževanja, ki bi nas zagotovo vodila do zaposlitve na področju, za katero se izobražujemo (Matjašič Filipič, 2016). Živimo v kontekstu družbe znanja, kjer znanje (vsaj deklarativno) predstavlja glavno vrednoto. V zadnjem obdobju se je zgodil premik k vseživljenjskemu dožemanju izobraževanja, na trgu dela pa se vse bolj kaže, da so več kot formalna stopnja izobraževanja pri karieri in iskanju zaslужka pomembna praktična znanja in kompetence, ki jih lahko zaposleni ponudi (Lovšin, 2017; Košak 2024). Kljub temu se stopnji izobrazbe pripisuje velika vloga pri doseganju stabilnosti in uspehov na socialno-ekonomskem področju, v Sloveniji pa naj bi tako v splošnem izbiri nadaljnjega izobraževanja še vedno pripisovali zelo veliko težo (Lovšin, 2017). V tem kontekstu je pomembna poklicna oz. karierna orientacija, ki je učencem na voljo v osnovni in srednji šoli. Posamezniku naj bi pomagala pri izbiri ustreznega izobraževanja in poklica pri vstopu na trg dela (Ažman idr., 2014). Karierna orientacija lahko mladim pomaga razumeti trende glede vpisov v srednje šole, hkrati pa tudi glede zaposlovanja in potreb na trgu dela. Pomembna vloga karierne orientacije je predstavitev obstoječih poklicev, hkrati pa predstavitev in razmišljanje o poklicih prihodnosti. Karierna orientacija, ki se osredotoča na usklajevanje interesov in nadarjenosti s potrebami na trgu dela, bo mladim omogočila, da sprejmejo premišljene odločitve o svoji izobraževalni in poklicni poti (Repanšek, 2009; Matjašič Filipič, 2016).

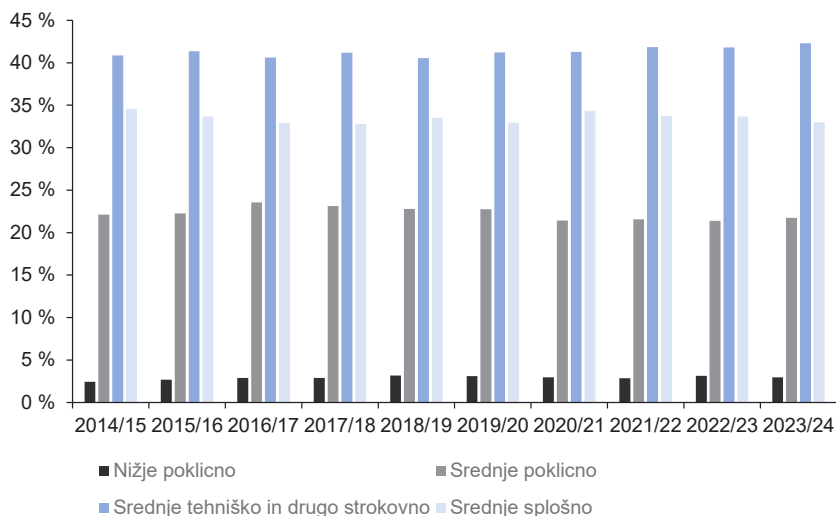
Trendi vpisa v srednje šole

Glede na spremembe v zaposlitvenih trendih v Sloveniji in EU se spreminja tudi trend vpisa učencev po končani osnovni šoli. Učenci se lahko odločijo za vpis v nižje poklicno izobraževanje, srednje poklicno izobraževanje, srednje strokovno izobraževanje, srednje splošno izobraževanje ali pa po osnovni šoli izobraževanje končajo (SISTAT SURS, 2024; Košak 2024).

Podatki kažejo, da so v zadnjih 10 šolskih letih deleži vpisa v različne srednješolske programe razmeroma stabilni (slika 1). Vpis v gimnazije variira od 33 do 35 %. Delež vpisa v srednje tehniške in druge strokovne šole je največji in je stabilen okrog 41 do 42 %. Vpis v srednje poklicne izobraževanje se premika od 21 do 24 %. Vpis v nižje poklicne pa v zadnjih 10 letih miruje pri 3 %.

Slika 1

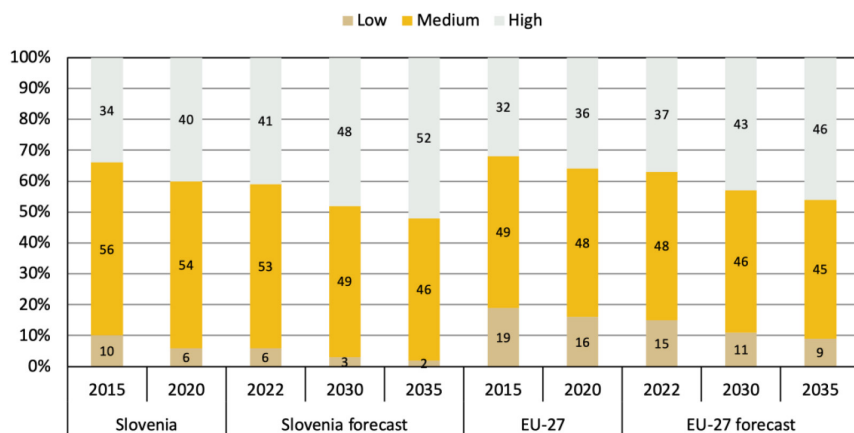
Delež vpisanih v srednješolske programe v zadnjih 10 šolskih letih v Sloveniji

Pridobljeno iz: SISTAT SURS (2024). Dijaki po starosti, letnikih, spolu in vrsti izobraževanja. Pridobljeno 29. 12. 2024 na Statistični urad Republike Slovenije: <https://pxweb.stat.si/SiStat/sl>

Na podlagi predstavljenih trendov sva si postavila prvo hipotezo, ki se glasi: več učencev 9. razreda se želi vpisati na srednje strokovne šole kot na gimnazije (H1).

Napovedi na ravni EU in Slovenije kažejo, da se bo do leta 2035 delež delovne sile z nizko stopnjo izobrazbe znižal (slika 2). Tudi delež delovne sile s srednjo stopnjo izobrazbe se bo znižal. Delež delovne sile z visoko stopnjo izobrazbe (višja strokovna, visokošolska ali druga raven terciarnega izobraževanja) pa se bo dvignil. Isti trendi večanja deležev delovne sile z visoko stopnjo izobrazbe se kažejo tudi na ravni EU, s tem da je tam rast povečevanja rahlo počasnejša. To so velike spremembe od leta 2000, ko je bilo na trgu dela 20 % zaposlenih z visoko stopnjo izobrazbe, 48 % s srednjo stopnjo izobrazbe in 30 % z nizko stopnjo izobrazbe (CEDEFOP, 2010). Največje spremembe se torej dogajajo v smeri močnega znižanja deleža delovne sile z nizko stopnjo izobrazbe – s 30 % v letu 2000 na 2 % v letu 2035.

Slika 2*Deleži delovne sile glede na stopnjo izobrazbe v Sloveniji in EU*

Opombe. Low – do nižje poklicne izobrazbe; Medium – srednja poklicna izobrazba, srednja strokovna izobrazba, srednja splošna izobrazba (splošna in strokovna gimnazija); High – višja strokovna izobrazba, visokošolska izobrazba ali druga raven terciarnega izobraževanja.

Pridobljeno iz: CEDEFOP (2023). 2023 Skills forecast Slovenia. Pridobljeno 29. 12. 2024 na European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop):

https://www.cedefop.europa.eu/files/skills_forecast_2023_slovenia.pdf

Te dolgoročnejše napovedi o gibanjih na trgu dela so pomembne tudi za devetošolce, ki se vpisujejo v srednje šole, saj napovedi omogočajo vpogled v potrebe na trgu dela po zaključenem izobraževanju. Pomembna je vzpostavitev celovitega modela dolgotrajnega napovedovanja potreb po kadrih in kompetencah, ki omogoča, da bi ustrezno razpisovali vpisna mesta in ustrezno nadgrajevali potrebne vsebine izobraževalnih programov (RTV SLO, 2022).

Z vidika potreb po posameznih poklicih in trendih vpisa na srednje šole je tako treba učencem v osnovni šoli predstaviti vse njihove izobraževalne in s tem povezane poklicne možnosti. Učenci morajo spoznati svoje interese, krepiti svoje kompetence ter se opredeliti glede svojih zmožnosti in želja, da lahko izberejo primerno srednjo šolo. Pri tem jim pomembno podporo nudi poklicno svetovanje v osnovni šoli (Košak, 2024), ki ga izvaja šolska svetovalna služba. Pomembno je, da so učenci seznanjeni z dejavniki, ki vplivajo na njihovo odločitev o izbiri izobraževalne poti. Temeljne aktivnosti šolske

svetovalne službe v osnovni šoli na področju karierne orientacije so sodelovanje pri poklicni vzgoji, svetovalno delo z učenci, učitelji, drugimi sodelavci in vodstvom ter sodelovanje z okoljem (s starši in zunanjimi ustanovami) Matjašič Filipič, 2016. Po mnenju Gospodarske zbornice Slovenije (GZS) je kljub temu karierni orientaciji v osnovnih šolah in na gimnazijah zaradi preobremenjenih urnikov posvečeno premalo časa (RTV SLO, 2022).

Dejavniki izbire srednje šole

Posamezniki se o izbiri poklica odločajo na podlagi različnih dejavnikov, in če se mladostnik ne odloči za gimnazijo, ta odločitev v veliki meri že pomeni odločitev tudi za izbiro poklica ali vsaj poklicnega področja. Odločitev je lahko odvisna od osebnostnih lastnosti, podpore in pritiska staršev, učnega uspeha, vpliva prijateljev, svetovalne službe, medijev itd. (Repanšek, 2008). Rezultati predhodnih raziskav (Repanšek, 2009; Matjašič Filipič, 2016; Košak, 2024) kažejo, da imajo posamezni dejavniki na poklicno odločitev posameznika različen vpliv. Dejavnike lahko razdelimo na notranje dejavnike (vloga posameznikove osebnosti) in zunanje (vpliv družine, učiteljev, prijateljev, vrstnikov, medijev) – Matjašič Filipič, 2016.

Vloga notranjih dejavnikov na izbiro srednje šole

Dejavniki, ki vplivajo na izbiro srednje šole in izvirajo iz posameznika, so lastni interesi, sposobnosti in učni uspeh, kar je potrdila Matjašič Filipič (2016) v raziskavi, ki je bila narejena na vzorcu mariborskih devetošolcev.

Interesi se pri posamezniku razvijajo že od otroštva in imajo velik vpliv pri odločanju o poklicni odločitvi. Pogosto niso stalni, ampak se z razvojem stopnjo spreminjajo. Osnovna šola bi morala v ta namen učencem ponuditi raznovrstne interesne dejavnosti in na tak način spodbuditi razvoj interesov in potencialov (Matjašič Filipič, 2016). V doktorski nalogi se je Košak (2024) osredotočal na dejavnike, ki vplivajo na izbiro tehničnih poklicev pri osnovnošolcih. Učenci 9. razreda so kot najpomembnejše osebne dejavnike, ki vplivajo na izbiro poklica navajali, da bodo izbrali poklic, »kjer jih bo delo zanimalo,« »v katerem bodo uživali,« »ki jim bo izpolnil življenjske ambicije,« »ki nudi izzive,« kar nakazuje, da ima najpomembnejšo vlogo notranji interes in zanimivost poklica, ki ga bodo izbrali dijaki. Repanšek (2008) je v svoji raziskavi ugotovila, da na izbiro tri in štiriletnih strokovnih srednjih šol najbolj vplivajo zanimivost

področja in poklica, ugled poklica in učni uspeh. Pri tem je zanimivo, da je učencem, ki izbirajo strokovne srednje šole, na prvem mestu zanimivost področja, kar kaže na notranjo motiviranost.

Tudi sposobnosti predstavljajo pomembne osebnostne značilnosti posameznika, ki vodijo do dosežkov in opravljanja želenih aktivnosti. Za ocenjevanje sposobnosti uporabljamo standardizirane teste, s katerimi izmerimo sposobnosti posameznika na posameznem področju (umske, zaznavne, psihomotorične, fizične). Za izbiro poklica ima vsaka izmed naštetih sposobnosti svojo vrednost. Pri devetošolcih se navadno na intelektualne sposobnosti sklepa na podlagi učnih sposobnosti in učnega uspeha. Posledica je lahko neustrezna izbira srednje šole (Ažman idr. 2014). Učni uspeh in zaključne ocene obveznih predmetov v zadnjih treh letih osnovne šole predstavljajo enega izmed kriterijev za vpis v srednjo šolo. Raziskava (Repnšek, 2009) je pokazala, da je učni uspeh daleč najpomembnejši dejavnik izbire srednje šole med gimnazijci. Podobno je tudi Košak (2024) ugotovil, da učni uspeh napoveduje poklicne želje – s tem pa tudi željo po vpisu v srednjo šolo. Zaključna ocena pri matematiki se pozitivno povezuje z željo po tehničnih poklicih, za katere se zahteva univerzitetna in srednješolska izobrazba. Uspeh pri slovenščini in prvem tujem jeziku pa sta negativna napovednika poklicnih želja po tehniških in tehnoloških poklicih.

Vloga zunanjih dejavnikov na izbiro srednje šole

Zunanji dejavniki, ki vplivajo na odločitev glede izbire srednje šole, so: starši in sorojenci, učitelji, sošolci, vrstniki in spletni mediji (Matjašič Filipič, 2016).

Družina posamezniku nudi čustveno podporo in spodbude ter mu privzga vrednote, ki so povezane z njegovo karierno orientacijo. Starši lahko otroku pogosto izražajo svoja pričakovanja v zvezi z nadaljnjim šolanjem ali bodočim poklicem, ki pa mogoče niso realna (Matjašič Filipič, 2016). Tudi učitelji imajo pomembno vlogo pri osebnostnem in kariernem razvoju učencev. Pomembno je, da imajo učitelji ustrezne kompetence, s katerimi morejo učence opolnomočiti na njihovi karierni poti v času temeljnega izobraževanja. Pri izvajanju učnih načrtov imajo priložnosti, da elemente poklicne vzgoje vključujejo v pouk in druge dejavnosti, kar pa seveda zahteva njihovo pripravljenost. Najpomembnejšo vlogo med učitelji ima razrednik, ki svoje učence najbolje pozna in jim nudi podporo (Matjašič Filipič, 2016). Odločitev o izbiri srednje šole sprejemajo mladostniki v času adolescence, za katero je značilno, da imajo velik vpliv tudi vrstniki. Prijatelji imajo

pri izbiri srednje šole tako opazen vpliv (Repanšek, 2009; Matjašič Filipič, 2016). Raziskava, ki jo je opravila Repanšek (2009), je pokazala, da se zaradi prijatelja v isto srednjo šolo vpiše več gimnazijcev kot tistih, ki se odločijo za poklicne ali strokovne programe. Enako velja tudi za sošolce in vrstnike. V dobi digitalizacije pa tudi mediji predstavljajo pomemben vir informacij. Informacije lahko dijaki pridobijo s spleta ali družabnih omrežij (Facebook, Instagram ali TikTok), kar usmerja otrokov razvoj in vpliva na njegovo izbiro pri nadaljnjem izobraževanju.

Košak (2024) se je osredotočal na dejavnike, ki vplivajo na izbiro tehničnih poklicev pri osnovnošolcih, in v povezavi z vplivom zunanjih dejavnikov na izbor poklica ugotovil, da sta bila najmanj pomembna osebna dejavnika za izbiro poklica: »poklic, ki so mi ga drugi svetovali« in »poklic, zaradi katerega bom postal slaven«. Pri tem se je pokazala jasna razlika, da so učenci izbirali notranje motivatorje, kjer bodo občutili lastno zadovoljstvo s poklici, medtem ko sta najmanj pomembna dejavnika vezana na zunanje dejavnike.

Vlogo staršev ali skrbnikov, učiteljev in svetovalne službe ter medijev je proučevala Matjašič Filipič (2016) in ugotovila, da imajo največji vpliv na odločitve glede izbire srednje šole informacije staršev, informacije z informativnih dni in informacije šolske svetovalne službe. Devetošolci so ob vprašanju, kako vidijo vlogo šolske svetovalne službe v njihovem procesu odločanja, poročali predvsem o tehničnih vidikih – da jih šolska svetovalna služba seznani s pogoji za vpis v srednje šole. Podobno ugotavlja tudi Repanšek (2009), ki je ugotovila, da največ informacij, ki vplivajo na odločitev devetošolcev, ti dobivajo na informativnih dnevih, sledijo priporočila tistih, ki že obiskujejo to šolo, pomembna pa so tudi priporočila staršev. Na izbiro srednje šole prav tako vpliva stopnja izobrazbe staršev. Največji delež učencev, katerih starši imajo dokončano srednjo šolo, se je vpisalo na triletno srednjo šolo. Učenci staršev s srednjo ali višjo šolo so se v največjem deležu vpisali na štiriletne srednje šole. Učenci, ki imajo starše s končano visoko šolo ali z univerzitetno izobrazbo, pa so v največjem deležu izbirali gimnazije (Repanšek, 2009). Avtorica to razlaga kot posledico večjega dopisa do informacij, ki zadevajo izobraževanje otrok, in večjega zavedanja o pomembnosti izobraževanja za otrokovo življenje. Starši z višjo stopnjo izobrazbe naj bi imeli od otrok tudi višja akademska pričakovanja, poleg tega pa zaradi višjih dohodkov lahko dlje časa finančno skrbijo zanje. Pavlin in Svetlik (2007) sta v svoji raziskavi ugotovila, da imajo starši največji vpliv pri vpisu otrok na srednjo šolo, zniža pa se pri odločitvi za vpis na višje- oz. visokošolski program.

Na podlagi raziskav notranjih in zunanjih dejavnikov za izbiro srednje šole, sva si postavila naslednje hipoteze:

H2: Devetošolci bodo največjo vrednost pripisovali značilnostim poklicev, ki izražajo notranjo motivacijo za opravljanje poklica.

H3: Učni uspeh v 8. razredu osnovne šole bo pomembno višji pri devetošolcih, ki se bodo vpisali na gimnazijo, v primerjavi z učenci, ki se bodo vpisali na srednje strokovno in poklicno izobraževanje.

H4a: Devetošolci bodo najpogosteje sami sprejeli odločitev o izbiri srednje šole, brez večjega vpliva drugih oseb.

H4b: Mnenje staršev bo drugi najpogostejši razlog, ki bo vplival na odločitev devetošolcev glede izbire srednje šole.

Razlike glede na gimnazije in srednje strokovne in poklicne šole

Repanšek (2009) je v svoji raziskavi ugotovila, da so dejavniki za izbiro srednje šole različni glede na izbiro gimnazije ali strokovne štiri- ali triletno šole. Pred 15 leti so tako ugotovili, da so na izbiro gimnazije najbolj vplivali učni uspeh, prijatelji in starši. Na izbiro tri- in štiriletnih strokovnih srednjih šol pa so najbolj vplivali zanimivost področja in poklica, ugled poklica in učni uspeh. Pri tem je zanimivo, da je učencem, ki izbirajo strokovne srednje šole, na prvem mestu zanimivost področja, kar kaže na notranjo motiviranost. Ugotovila je tudi, da so se dijaki srednjih strokovnih in poklicnih šol težje odločili o izbiri srednje šole, saj se že odločajo za poklic ali poklicno področje, dijakom gimnazij pa se še ni treba odločiti za poklic, zato je njihova izbira nekoliko lažja.

V raziskavi Lovrec (2012) so dijakom gimnazije Kočevje zastavili vprašanje, zakaj menijo, da se osnovnošolci vpisujejo na gimnazijski program in zakaj v srednjo poklicno ali srednjo šolo. Za gimnazijski program naj bi se odločali, ker imajo dober učni uspeh v osnovni šoli, ker ne vedo, kam bi se vpisali, zaradi širše razgledanosti, vpisa na fakulteto, zato, da imajo več časa za razmislek o nadaljnji poklicni poti, zaradi zanimivih predmetov, višje stopnje izobrazbe, ker nimajo posebne želje po poklicu, zaradi vrstnikov, možnosti študija v tujini in vpliva staršev. Za srednješolski poklicni ali strokovni program se odločajo, ker niso imeli dobrega uspeha v osnovni šoli, da bi pridobili strokovno izobrazbo, imeli zagotovljen poklic, ker vedo, kaj bi radi počeli v življenju, ker drugam niso bili sprejeti, ker mislijo, da je šola lažja in jim ne bi uspelo končati gimnazije, ker želijo več praktičnega pouka, ker se jim »ne da« učiti, ker želijo biti podjetniki, ker je šola lažja od gimnazije,

»zaradi lenobe«, ker imajo cilj, ker so prepričani, »da niso za gimnazijo«, ker hočejo srednjo šolo dokončati brez prevelikega učenja, ker želijo več zabave ali ker bi se radi zaposlili. Avtorico raziskave je zanimalo tudi, kakšni so dejanski razlogi za izbor srednje šole Kočevje (strokovno in poklicno izobraževanje), kjer je ugotovila, da je največkrat izbran razlog, zakaj so se vpisali v izbrano srednjo šolo, bližina šole (44,6 %), nato želja za trenutno srednjo šolo (22,3 %), sledila sta odgovora, da jih zanima poklicna kariera (9,8 %), nato pa, da so se vpisali na pobudo staršev, sester, bratov (9,8 %).

Košak (2024) je v svoji raziskavi izdelal napovedni model za poklicne želje učencev 9. razreda osnovne šole po tehniških poklicih, kjer je kot napovednik vključil osebne dejavnike za izbiro poklicne poti. Ugotovil je, da se prepričanja o izbiri poklica razlikujejo glede na stopnjo izobrazbe, ki jo poklici zahtevajo. Osebni dejavniki, ki napovedujejo izbiro splošne gimnazije so: »Izbral bom poklic, ki so mi ga drugi svetovali«, »ki omogoča veliko potovanj«, »ki poteka v čistem okolju«, »je umsko zahteven« in »za katerega sem pripravljen trdo študirati«. Nadalje izbiro srednje strokovne šole pozitivno statistično značilno napovedujejo osebni dejavniki: »Izbral bom poklic, ki se izvaja na prostem«, »ki omogoča zaposlitev v domačem kraju«, »do katerega bom prišel čim hitreje« in »v katerem bom vodil druge zaposlene«. Osebni dejavniki za izbiro poklica, ki pozitivno napovedujejo izbiro srednje poklicne šole, so naslednji: Izbral bom poklic, »kjer me bo delo zanimalo«, »ki je fizično naporen«, »zaradi katerega bom postal slaven« in »v katerem bom učil druge zaposlene«. Prav tako je ugotovil, da vpis na splošne gimnazije pozitivno statistično značilno vpliva na poklicne želje, ki zahtevajo univerzitetno izobrazbo. Nadaljevanje izobraževanja na srednji strokovni šoli pozitivno napovedujejo naslednje poklicne želje (zahtevana izobrazba): poklici v vojski ali policiji (univerzitetna), tehniško-tehnološki poklici (univerzitetna), poklici v zdravstvu (srednja šola) in preprosti poklici (osnovna šola). Ugotovil je tudi, da na vpis na srednje poklicne šole pozitivno statistično značilno vplivata poklicni želji, ki zahtevata srednješolsko izobrazbo. V najini raziskavi bova za osebne dejavnike uporabila nekoliko drugačen izraz, ki se nama zdi ustrežnejši, in sicer: značilnosti poklica, ki vplivajo na izbiro poklicne poti.

Na podlagi raziskav sva si postavila naslednje hipoteze:

H5: Pomembnost značilnosti poklicev se bo razlikovala glede na izbrano srednjo šolo.

H5a: Razlogi, podani od devetošolcev, se bodo razlikovali glede na to, ali se bodo vpisali na gimnazije, v primerjavi s srednjimi strokovnimi in poklicnimi šolami.

H5b: Na fakulteto se želi vpisati več bodočih gimnazijcev kot bodočih dijakov poklicnih in srednjih šol.

H5c: Devetošolci, ki se odločijo za gimnazije, bodo imeli redkeje jasno predstavo o poklicu, ki ga želijo opravljati, v primerjavi z dijaki, ki izberejo srednje strokovne ali poklicne šole.

Zaznava srednješolskih programov

Gottfredson (2005) meni, da zaznave poklicev igrajo pomembno vlogo v procesu razvoja kariere pri otrocih in mladostnikih. Karierne aspiracije posameznikov že od zgodnjega otroštva odražajo njihov trud, da poiščejo poklice, se skladajo z njihovimi vrednotami, močnimi področji in osebnostnimi lastnostmi.

V slovenskem prostoru še ni bila izvedena raziskava, ki bi se ukvarjala s prepričanji o različnih srednješolskih programih, imajo pa ta prepričanja lahko pomemben vpliv na izbiro srednje šole. Košak (2024) se je v svoji raziskavi ukvarjal z zaznavo tehniških poklicev in ne specifično z odnosom do srednjih tehniških šol, prav tako pa ni bilo še nobene raziskave o prepričanjih in odnosu do gimnazij. Ugotovil je, da je odnos učencev 9. razreda osnovne šole do tehniških poklicev pozitiven. Najpogostejša odgovora sta bila, da so tehniški poklici zelo pomembni in da nudijo veliko izzivov. Najnižjo oceno pa je dobil odgovor, da tehniški poklici dvignejo ugled. Odnos do tehniških poklicev se razlikuje med spoloma, dečkom se zdijo tehniški poklici precej zanimivejši kot dekletom. Ugotovil je tudi, da se odnos do tehniških poklicev razlikuje glede na stopnjo izobrazbe, ki jo tehniški poklic zahteva, in da odnos do tehniških poklicev vpliva na poklicne želje učencev 9. razreda po tehniških poklicih. Na vpis v srednjo strokovno in srednjo poklicno šolo pozitivno vpliva odnos do tehniških poklicev (»tehniški poklici so zelo zanimivi«), kar pomeni, da tiste dijake, ki menijo, da so tehniški poklici zanimivi, bolj privlačijo tehniške šole. Odnos do tehniških poklicev pa negativno napoveduje izbiro splošne gimnazije. Vpis na gimnazijo (splošno, športno, umetniško) je pozitivno povezan s trditvijo, da so tehniški poklici umsko zelo zahtevni.

Chan in sodelavci (2019) so se v svoji študiji ukvarjali z raziskovanjem prepričanj o inženirskih poklicih in o tem, kako lahko ta vplivajo na individualne želje po izbiri poklica v inženirstvu med srednješolci. Zaznava inženirskih poklicev je bila povezana z naslednjimi dejavniki: kompetence za inovacije in podjetništvo, sposobnosti, povezane z znanostjo, tehnologijo,

inženirstvom in matematiko (ZTIM), praktične dejavnosti in poklicni prestiž. To pomeni, da se učenci zavedajo komercialnih (poslovni, tržni in praktični vidiki dela) in intelektualnih sposobnostih inženirjev, hkrati pa razumejo, da delo inženirjev zajema ročne delovne aktivnosti in da so poklici inženirjev ugledni. Rezultati so potrdili, da prepričanja o inženirjih vplivajo na karierne želje dijakov v inženirstvu. Avtorji so ugotovili tudi, da se pojavljajo stereotipne razlike o inženirskih poklicih med spoli, kjer dekleta zaznavajo kompetence za inovacije in podjetništvo kot manj povezane z inženirji in praktično delo kot bolj povezano z delom inženirjev.

Na podlagi raziskav sva si postavila naslednjo hipotezo:

H6: Učenci bodo imeli bolj pozitivna stališča/prepričanja o vrsti srednje šole, ki jo bodo izbrali, kot o preostalih vrstah srednjih šol

Raziskovalni problem

Predhodne raziskave so se že ukvarjale z dejavniki, ki vplivajo na odločitve (slovenskih) devetošolcev o izbiri srednje šole, in ugotovile, da na izbor srednje šole vpliva veliko različnih dejavnikov. Zato sva v najini raziskavi želela raziskati preference učencev devetega razreda za izbiro nadaljnjega izobraževanja na srednji šoli in podrobneje opredeliti, kateri dejavniki vplivajo na izbiro srednje šole, prav tako pa, kako prepričanja in informacije o posameznih izobraževalnih poteh vplivajo na izbiro srednje šole. Zanima naju torej, katere so glavne spremenljivke, ki vplivajo na izbiro srednje šole med učenci devetih razredov, in kako se te spremenljivke razlikujejo glede na preference za gimnazije, srednje strokovne in poklicne šole. Prav tako želiva raziskati, kakšna so prepričanja in odnos do gimnazije in tehniških strokovnih in poklicnih šol, kar v Sloveniji še ni bilo sistematično raziskano. Doprinos najine študije je v tem, da omogoča poglobljeno razumevanje procesa odločanja devetošolcev in odkrivanje pomembnosti posameznih dejavnikov pri izbiri srednješolskega izobraževanja, in v prikazu, kaj lahko svetovalni delavci v šoli v okviru poklicnega usmerjanja še nadgradijo. Praktično vrednost raziskave pričakujemo predvsem v pridobljenih podatkih o dejavnikih, ki vplivajo na izbiro srednješolskega izobraževanja pri devetošolcih, in o ugotovljenih razlikah v dejavnikih, ki vplivajo na izbiro gimnazije ali tehniškostrokovnega izobraževanja.

METODA

Udeleženci

Prošnjo za sodelovanje in anketo sva poslala na 80 osnovnih šol po Sloveniji, ki sva jih naključno izbrala, vendar se jih veliko na najino prošnjo ni odzvalo. Pridobila sva podatke iz gorenjske (56 %), podravske (23 %), osrednjeslovenske (17 %) in posavske regije (4 %). Na anketo je kliknilo 903 udeležencev, začelo jo je izpolnjevati 266 devetošolcev, vendar sva upoštevala odgovore 198, od tega 110 žensk (56 %) in 88 moških (44 %). Odgovorov preostalih udeležencev nisva upoštevala, ker vprašalnika niso izpolnili v celoti oziroma so izpolnjevanje predčasno prekinili, zato pridobljeni podatki niso bili ustrezni za nadaljnjo analizo.

Pripomočki

Za svojo raziskavo sva oblikovala spletno anketo na portalu 1KA (1KA, 2024), v katero sva vključila obveščeno soglasje, demografska vprašanja (starost, spol in kraj bivanja), vprašanja o dosedanjem šolanju (učni uspeh), vprašanja o nadaljnjem šolanju (izbira srednje šole, trije razlogi za izbor te srednje šole, vpis na fakulteto), vprašanja glede poklica, vprašalnik Odnos do tehniških srednjih šol, vprašalnik Odnos do gimnazij in vprašalnik Osebni dejavniki za izbiro poklica. Vprašanja so bila oblikovana po vzoru raziskave Košak (2024) in prilagojena raziskavi.

Vprašalnik Odnos do tehniških srednjih šol in vprašalnik Odnosa do gimnazij sta bila prilagojena na podlagi vprašalnika Odnos do tehniških poklicev (Košak 2024). Vprašanja sva prilagodila tako, da izražajo odnos do srednje šole, nekatera sva razdelila, izbrisala ali dodala na podlagi pilotnega intervjuja z dvema učencema devetega razreda. Slednja sta ob reševanju vprašalnika v spremstvu enega od testatorjev podala morebitna nerazumevanja postavk ali besed (npr. *»Ljudje, ki jih cenim, imajo slabo mnenje o tehniških šolah«*, kjer se je pojavila dilema, kdo so ti ljudje, zato sva postavko ločila na dve postavki, v kateri se ena navezuje na starše, druga na prijatelje), ki sva jih potem preoblikovala. Vprašalnik je po popravkih vseboval 11 postavk, ki se navezujejo na oceno, kako posameznik doživlja srednje tehniške šole oz. gimnazije (npr. *»So zelo nezanimive«* – izkušenjski odnos), za kateri spol veljajo (npr. *»So samo za moške«* – stereotipni odnos) in ali zajemajo zunanje dejavnike (npr. *»Dvignejo ugled«* – zunanji dejavniki vpliva na odnos). Udeleženci so odgovarjali na 7-stopenjski lestvici Likertovega tipa med dvema

ekstremoma (*»... nudijo poklice, ki so zelo slabo plačani«* na eni strani in *»... nudijo poklice, ki so zelo dobro plačani«* na drugi strani). Košakov instrument za merjenje odnosa do tehniških poklicev ima visoko zanesljivost ($\alpha = 0,89$).

Vprašalnik Osebni dejavniki za izbiro poklica (Košak, 2024), ki zajema mo- goče dejavnike, tako notranje kot tudi zunanje, ki bi lahko vplivali na izbiro kariere poti, vodeče do zaželenega poklica. Vprašalnik je bil sestavljen na podlagi različnih teorij (pregled v Košak, 2024, str. 32). Zajema 26 vprašanj, na katera udeleženci odgovarjajo na 7-stopenjski lestvici Likertovega tipa. Vključeni osebni dejavniki (značilnosti poklica) so samoučinkovitost, stališča do poklicev, subjektivne norme, želja po uspehu, enostavnost poklica, izobraževalna pot do poklica in drugi zunanji dejavniki. Vprašalnik zajema postavke kot so: *»Želim opravljati poklic kjer me bo delo zanimalo«*, *»Želim opravljati poklic, ki omogoča zaposlitev v domačem kraju«*, *»Želim opravljati poklic, do katerega bom prišel čim hitreje«*. Košakov instrument za merjenje osebnih dejavnikov ima visoko zanesljivost ($\alpha = 0,86$).

Postopek

Podatke za raziskavo sva zbirala v novembru in decembru 2024. Za zbira- nje podatkov sva pripravila spletno anketo na portalu 1KA. Povezavo do vprašalnika sva delila na spletnih omrežjih Facebook in Instagram, prav tako pa sva anketo poslala znancem in prosila, da jo posredujejo naprej (metoda snežne kepe). Zaradi specifičnosti populacije sva prošnjo za reše- vanje ankete poslala v svetovalno službo 80 osnovnih šol po celotni Slove- niji (naključno vzorčenje). Zraven sva priložila tudi obveščeno soglasje za starše tistih učencev, ki bi bili pripravljeni sodelovati v najini raziskavi, kjer sva pojasnila namen in cilje raziskave, izpostavila anonimnost podatkov in prostovoljnost sodelovanja, s čimer sva želela zagotoviti popolno transpa- rentnost raziskave in informiranost staršev. Izpolnjevanje spletne ankete je trajalo približno 10 minut. Zaradi dolžine anketnega vprašalnika sva po dogovoru z mentorico vključila tudi t. i. »meme«, ki so bili naravnani tako, da bi učence motivirali, da bi vztrajali pri izpolnjevanju ankete.

Nagovor v spletni anketi je vseboval tudi soglasje za učence, ki je bilo skraj- šano in poenostavljeno, da bi učenci čim bolj razumeli, v kakšni raziskavi sodelujejo, prav tako pa da je njihovo sodelovanje anonimno in prostovolj- no. Nato so sledila vprašanja vezana na demografske podatke udeležencev, vprašanja o dosedanjem in nadaljnjem šolanju in zelenem poklicu. Sledil je motivacijski mem, nato pa je sledil še Vprašalnik Odnos do tehniških

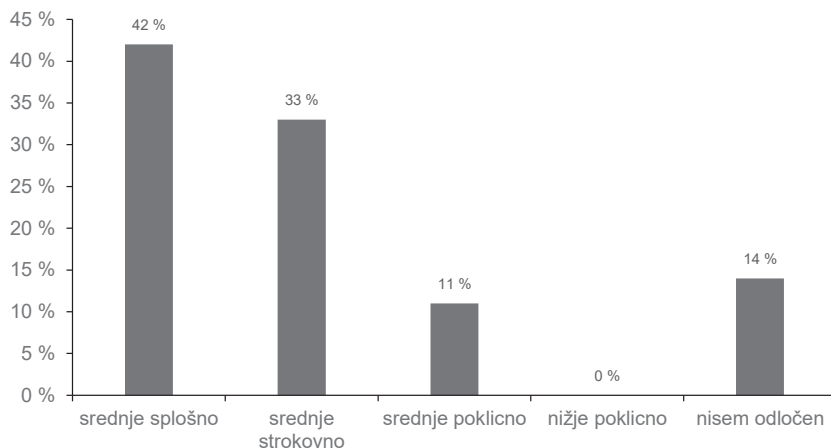
srednjih šol, dve vprašanji o poklicih staršev, Vprašalnik Odnos do gimnazij, čemur je ponovno sledil mem. Zadnji vprašalnik je Osebni dejavniki za izbiro poklica.

Za obdelavo podatkov sva uporabila programa Excel in RStudio. V programu Excel sva obdelala kvalitativne podatke, v programu RStudio pa kvantitativne podatke. Začetna stopnja obdelave je zajemala pregled podatkov, pri katerem sva izločila podatke oseb, ki so izpolnili zgolj demografske podatke in podatke o dosedanjem in nadaljnjem šolanju ($n = 35$). Tako sva v končni vzorec vključila 198 oseb. Za testiranje hipoteze H2 sva izločila še dodatnih 15 oseb, ki niso izpolnile vprašalnika Osebni dejavniki za izbiro poklica. Kvalitativne podatke sva obdelala z uporabo metode utemeljena teorija (Glaser in Strauss, 1998). Udeležence sva pri tem razvrstila v tri kategorije – tiste, ki se bodo vpisali na gimnazijo, tiste, ki se bodo vpisali na srednjo strokovno ali srednjo/nizjo poklicno šolo, in na tiste, ki še niso odločeni, ter njihove odgovore s pomočjo utemeljene teorije razvrstila v nadredne kategorije 2. reda. V kategorije 1. reda sva združila odgovore, ki so izražali enak pomen (npr. delo z ljudmi), potem pa sva poiskala skupne kategorije 2. reda. Pri gimnazijskem programu sva oblikovala devet kategorij 2. reda (npr. podlaga za fakulteto, kakovost pouka, priporočila drugih idr.), pri devetošolcih, ki so izbrali srednjo strokovno ali srednjo nizjo/poklicno izobraževanje, pa šest kategorij 2. reda (npr. interes, plača in kariera, bližina šole). Pri devetošolcih, ki so še neodločeni, sva oblikovala dve kategoriji, in sicer: *nisem še odločen* in *izbiram med dvema programoma*. Pri testiranju hipoteze H6 sva odgovore učencev razdelila v dve skupini glede na njihove vpisne želje – tiste, ki se želijo vpisati na gimnazijo ($n = 83$), in tiste, ki se želijo vpisati na strokovno ali poklicno srednjo šolo ($n = 87$).

REZULTATI IN RAZPRAVA

Želje učencev glede vpisa na srednjo šolo

Analiza želja učencev (slika 3) je pokazala, da se največ učencev želi vpisati v srednje splošno izobraževanje. Za srednje strokovne štiriletné šole je zanimanje nekoliko manjše, na triletné poklicne šole se želi vpisati le manjši del vprašanih. Za vpis na dveletne poklicne šole ni zanimanja, medtem ko nekaj učencev še ni sprejelo dokončne odločitve glede vpisa. Pri tem je treba upoštevati, da so odgovarjali decembra, rok za vpis pa je šele aprila.

Slika 3*Prikaz zelenih izbir vrste srednje šole med devetošolci (N = 198)*

Največ dijakov se želi vpisati na splošno gimnazijo (34,9 %), sledi program strojništva (6,6 %), ekonomija (6,6 %), 5,6 % jih še izbira med dvema srednjima šolama, sledijo zdravstvena srednja šola (4,6 %), ekonomska gimnazija (4,0 %), 3,5 % jih še ne ve, na katero srednjo šolo se bodo vpisali, sledijo program elektrotehnik (2,5 %) in biotehniška (2,0 %). Preostale srednje šole oz. programi, ki so jih omenjali: klasična gimnazija, računalništvo, frizerska, gradbena, športna gimnazija, veterina, slaščičarska, gostinska, umetniška gimnazija, mehatronika, avtomehanična, kozmetična, tehniška gimnazija, farmacija, turistična, trgovska, prometna, medijska, vodovodar, oblikovna gimnazija, zobni tehnik, konservatorij za glasbo in balet, gozdarska, lesarska, srednja šola za gospodarske poklice in strokovni izobraževalni center.

S temi rezultati zavrneva prvo hipotezo (H1), da si več učencev želi vpisati se v srednje strokovne šole kot na splošne programe (gimnazije). Očitno si več učencev želi vpis v srednje splošno izobraževanje kot pa srednje strokovno. Učenci, ki se vpišejo v gimnazije in ne izpolnjujejo pogojev za vpis (učni uspeh), v največji meri nadaljujejo srednješolsko izobraževanje na srednjih strokovnih šolah. Sklepava, da je to razlog za razkorak med srednješolskimi željami in dejanskimi deleži vpisanih po različnih programih. Vendar pa je treba upoštevati tudi morebitno pristranskost vzorca, saj bi lahko prišlo do samoselekcije, kjer so se v raziskavi bolj angažirali učenci, ki imajo že jasnejšo odločitev o svoji prihodnosti ali so bolj motivirani za izpolnjevanje

vprašalnikov. To bi lahko vplivalo na rezultate, saj vzorec morda ni povsem reprezentativen za celotno populacijo devetošolcev.

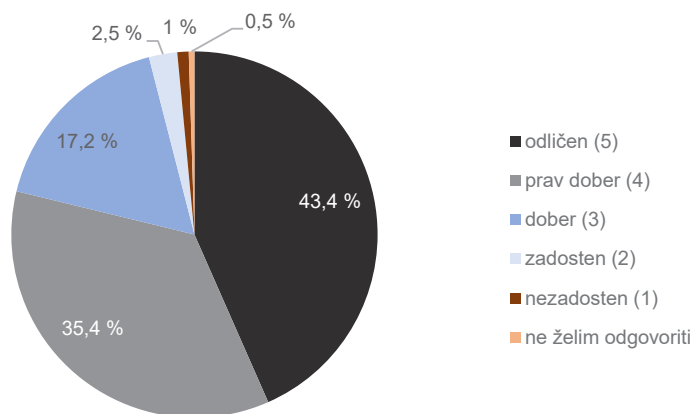
Dejavniki za vpis na srednjo šolo

Učni uspeh

S slike 4 je razvidno, da je največ dijakov imelo odličen učni uspeh v 8. razredu, sledi prav dober, dober, zadosten in nezadosten. Ena oseba ni želela razkriti tega podatka.

Slika 4

Učni uspeh v 8. razredu osnovne šole (N = 198)

Z neparametričnim Kruskal-Wallisovim testom sva preverila, ali obstajajo razlike med izbranimi srednjimi šolami glede na uspeh v 8. razredu. Rezultati so pokazali statistično pomembne razlike ($\chi^2(3) = 83,244$, $p < 0,001$). Z analizo *post hoc* (Dunnov test) sva ugotovila, da so dijaki, ki bodo šolanje nadaljevali na gimnaziji, imeli statistično značilno višji uspeh v 8. razredu ($M = 4,73$) kot tisti, ki so izbrali srednjo strokovno šolo ($M = 3,95$; $Z = -6,07$; $p < 0,001$) in srednjo poklicno šolo ($M = 3,00$; $Z = -8,24$; $p < 0,001$). Tudi učenci, ki so se vpisali na srednjo strokovno šolo, so imeli statistično značilno višji uspeh v 8. razredu kot tisti, ki so izbrali srednjo poklicno šolo ($Z = -3,93$; $p < 0,001$). Učenci, ki še niso odločeni glede

srednje šole, so imeli statistično značilno višji uspeh v 8. razredu kot tisti, ki so izbrali srednjo poklicno šolo ($Z = 3,87$; $p < 0,001$).

S tem lahko potrdimo hipotezo H3, da bo učni uspeh v 8. razredu osnovne šole statistično pomembno višji pri devetošolcih, ki se bodo vpisali na gimnazijo, v primerjavi z učenci, ki se bodo vpisali v srednje strokovne in poklicne šole. Ugotovitev se sklada s predhodnimi raziskavami, da učni uspeh napoveduje želje po vpisu v srednjo šolo (Košak, 2024), prav tako pa, da je pri gimnazijah učni uspeh pomemben dejavnik izbire pri srednji šoli (Repanšek, 2009) in da se gimnazijci odločajo za gimnazijski program, ker imajo dober učni uspeh v osnovni šoli (Lovrec, 2012).

Treba je upoštevati, da je možno, da naš vzorec vsebuje nekoliko »pridnejše« učence, saj so učenci z boljšimi ocenami morda bolj naklonjeni sodelovanju v raziskavi. Če bi imeli dostop do podatkov o uspešnosti celotne populacije osmošolcev, bi lahko primerjali te rezultate in ocenili, kako močno odstopajo od uspeha naravne populacije. Če bi ugotovili, da so naši rezultati v tem smislu bolj pozitivni, to lahko nakazuje, da so se v raziskavi bolj angažirali učenci z boljšim učenim uspehom, kar bi lahko vplivalo na izbiro srednje šole. Takšna samoselekcija bi lahko pojasnila tudi večjo naklonjenost teh učencev k srednjim splošnim izobraževalnim programom, kot je gimnazija.

Vpliv družine, vrstnikov in prijateljev, učiteljev ali samostojna odločitev?

Hipotezo H4a, da bodo devetošolci najpogosteje sami sprejeli odločitev o izbiri srednje šole, brez večjega vpliva drugih oseb, lahko potrdimo, saj je 69,1 % udeležencev poročalo, da so sami sprejeli odločitev, na katero srednjo šolo se bodo vpisali. Starši so imeli največji vpliv pri 13,6 % devetošolcev, s čimer lahko potrdimo hipotezo H4b, da bodo starši drugi najpogostejši razlog, ki bo vplival na odločitev devetošolcev glede izbire srednje šole, 8,1 % učencev pa je kot najvplivnejši razlog navedlo drugo. Na 6,7 % devetošolcev so največji vpliv imeli prijatelji ali sošolci, 1 % jih je označilo, da je imela največji vpliv šolska svetovalna služba, 1 %, da so največji vpliv imela socialna omrežja (Facebook, Instagram, TikTok), najmanj, 0,5 %, pa, da so bili to učitelji. S Fisherjevim eksaktnim testom sva preverila, ali prihaja do statistično pomembnih razlik, kdo je imel največji vpliv pri izbiri srednje šole glede na izbrano srednjo šolo. Rezultat je pokazal, da ni statistično značilnih razlik ($p = 0,331$).

S temi rezultati lahko potrdimo, da pri odločitvi prevladujejo notranji dejavniki za izbiro srednje šole, torej interesi, zanimanje in sposobnosti, ki devetošolce spodbudijo, da sami sprejmejo odločitev, hkrati pa se ugotovitev sklada s predhodnimi raziskavami (Repanšek, 2009, Matjašič Filipič, 2016), da so informacije in priporočila staršev glede izobraževanja in poklica za devetošolce pomembni. Zelo majhen vpliv imajo učitelji in šolska svetovalna služba, kar bi lahko kazalo na potrebo po izboljšanju poklicnega svetovanja v šoli. To lahko nakazuje bodisi pomanjkanje ustreznih informacij bodisi manjšo vključenost učencev v procese kariernega svetovanja. Smiselno bi bilo raziskati, ali bi izboljšanje sistema kariernega svetovanja lahko vplivala na ustrezno odločitev devetošolcev glede nadaljevanja šolanja. Seveda je ključnega pomena, da devetošolci izberejo srednjo šolo in poklicno pot, ki bo ustrezala njihovim interesom, saj bo tako njihova motivacija za učenje in strokovno izpopolnjevanje visoka ter bo vodila do uspešnosti na karierni poti.

Razlogi za vpis na srednjo šolo

Zanimali so naju razlogi za vpis v različne programe srednje šole in to, ali se ti razlogi razlikujejo glede na to, ali se devetošolec namerava vpisati v gimnazijo ali v srednje strokovno oz. poklicno izobraževanje. Kategorije dejavnikov sva pridobila na podlagi kvalitativne analize prostih odgovorov z uporabo metode utemeljene teorije (Glaser in Strauss, 1998).

Bodoči gimnazijci ($n = 83$) so kot najpogostejši razlog izpostavljali, da je gimnazija dobra priprava na nadaljnje izobraževanje (45,8 %), saj omogoča splošno maturo, s tem dobro podlago za študij na fakultetah in možnost vpisa na katerokoli fakulteto. Sledi kakovost pouka in profesorjev (39,8 %), kjer so izpostavljali dobre profesorje, sloves šole, dobre učne programe in zagotavljanje specifičnih predmetov (npr. umetniški predmeti, ekonomija). Pomemben je tudi vpliv staršev, sorojencev in prijateljev (32,5 %), kamor sva uvrstila priporočila družine, zgled starejših sorojencev in vpis prijateljev na to srednjo šolo. Naslednji razlog je neodločenost glede poklica (31,2 %), saj še ne vedo, kaj želijo delati v življenju, ali si želijo več časa za razmislek o poklicni poti. Sledijo bližina šole in praktični razlogi (30,1 %), da je torej gimnazija blizu doma in so do nje dobre prometne povezave, nato pa ambicije (14,5 %), kjer so pisali o dobrih ocenah v osnovni šoli, želji po izobrazbi in znanju ter pripravljanju na zahtevnejše študijske programe. Omenjali so tudi osebnostni razvoj (10,8 %), kjer so izpostavljali večjo samostojnost in

pridobivanje izkušenj, najmanjkrat pa vzdušje na šoli in zanimive aktivnosti (7,2 %), pri čemer so navajali dobro vzdušje in veliko obšolskih dejavnosti; 13 % bodočih dijakov ni podalo odgovora oz. je bil odgovor »ne vem«.

Devetošolci, ki so se vpisali v srednjo strokovno ali srednjo/nizjo poklicno izobraževanje ($n = 87$), so kot najpogostejši razlog navajali interes (npr. zanimanje za specifičen poklic ali predmete na srednji šoli – 80,5 %), sledi plača in kariera (19,5 %), kjer so izpostavljali dobro plačo in hitro zaposlitev, kratko izobraževanje, možnost študija. Naslednji razlog je bližina šole in praktični razlogi (16,1 %), sledi vpliv staršev, sorojencev in prijateljev (8,0 %) in varnost (3,4 %), kjer so navajali, da si želijo preprost program ali le osnovno kvalifikacijo – 18,4 % jih ni podalo odgovora oz. je bil ta odgovor »ne vem«.

Osnovnošolci, ki so poročali, da še niso prepričani, katero srednjo šolo bodo izbrali, so najpogosteje navajali prav to – da še niso odločeni za izbor srednje šole ali pa da se še odločajo med dvema programoma.

S temi rezultati lahko potrdiva hipotezo H5a, da se bodo razlogi, ki jih navajajo devetošolci, razlikovali glede na to, ali se bodo vpisali na gimnazije – v primerjavi s srednjimi strokovnimi in poklicnimi šolami. Bodoči gimnazijci so kot razlog najpogosteje navajali, da gimnazija omogoča nadaljevanje študija na fakulteti, da omogoča kakovosten pouk, izpostavili pa so tudi vpliv družine, prijateljev in vrstnikov. To se delno sklada z ugotovitvami predhodnih raziskav (Repanšek, 2009; Lovrec, 2012), kjer so ugotovili, da je dober učni uspeh najpomembnejši dejavnik, ki vpliva na izbiro srednje šole, kar se v najini raziskavi ni pokazalo. Predhodni raziskavi se skladata z najino v tem, da so najpogostejši razlogi tudi možnost vpisa na fakulteto, neodločenost glede poklica in vpliv staršev ter vrstnikov. Bodoči dijaki srednjih strokovnih in poklicnih šol pa so kot najpogostejši razlog navajali interes in zanimanje za poklicno področje. Ugotovitev se sklada s predhodnima raziskavama (Repanšek, 2009; Lovrec, 2012), kjer so ugotovili, da je največji dejavnik za izbiro srednjih poklicnih in strokovnih šol zanimivost področja in poklica ter ugled poklica.

Vpis na fakulteto

Rezultati testa χ^2 so pokazali, da obstaja statistično značilna povezava med vrsto izbrane srednje šole in odločitvijo za študij na fakulteti ($\chi^2 = 75,431$, $df = 6$, $p < 0,001$). Z analizo rezidualov testa χ^2 sva ugotovila, da se bodo

bodoči gimnazijci statistično značilno pogosteje odločili za možnost vpisa na fakulteto (81,9 %) kot bodoči dijaki drugih vrst srednjih šol (srednja strokovna: 50,8 %, srednja poklica: 26,3 %). Dijaki, ki še niso prepričani glede vpisa na srednjo šolo, pogosteje tudi niso prepričani, ali bodo študirali na univerzi (53,6 %). S tem potrdiva hipotezo H5b, da se na fakulteto želi vpisati več bodočih gimnazijcev kot bodočih dijakov strokovnih in poklicnih šol. Razlog za to je najverjetneje pridobitev naziva gimnazijski maturant po končani gimnaziji, ki ne omogoča širokega razpona izbire poklicev, ampak spodbuja dijake, da nadaljujejo izobraževanje na univerzitetni stopnji. To ugotovitev lahko podpremo tudi z rezultati utemeljene teorije, kjer so bodoči gimnazijci kot poglavitni razlog za vpis na gimnazije navajali možnost nadaljevanja izobraževanja na fakulteti. Tudi tisti, ki so se vpisali na srednjo strokovno šolo, so zapisali, da jim to omogoča možnost študija, vendar je bila ta frekvenca mnogo nižja. Ugotovitev se sklada z ugotovitvami predhodnih raziskav (Košak, 2024), ki je ugotovil, da vpis na splošne gimnazije pozitivno statistično značilno vpliva na poklicne želje, ki zahtevajo univerzitetno izobrazbo, medtem ko vpis na srednje strokovne šole vpliva na poklicne želje, ki zahtevajo tako univerzitetno kot tudi srednješolsko izobrazbo, poklicne šole pa poklicne želje, ki zahtevajo srednješolsko izobrazbo.

Izbira poklica

Za testiranje hipoteze H5c, da bodo devetošolci, ki se odločijo za gimnazije, redkeje imeli jasno predstavo o poklicu, ki ga želijo opravljati, v primerjavi z dijaki, ki izberejo srednje strokovne ali poklicne šole, sva izvedla test χ^2 . Podatke sva pridobila na podlagi odprtih odgovorov dijakov, kjer so zapisali, kateri poklic si želijo opravljati. Njihove odgovore sva nato pregledala, kategorizirala in kvantificirala, kar je omogočilo primerjavo med skupinami glede na izbiro srednje šole.

Z analizo rezidualov testa χ^2 sva preverjala, kje so največje razlike v razdelitvi med pričakovanimi in opazovanimi vrednostmi. Pri bodočih gimnazijcih se je pokazalo, da pogosteje ne vedo, kaj bi želeli biti po poklicu, medtem ko dijaki srednjih strokovnih in poklicnih šol zelo verjetno že vedo, kaj bodo postali po poklicu. S tem lahko potrdiva hipotezo H5c. Te rezultate lahko podpreva tudi z rezultati kvalitativne analize odgovorov (po načelih utemeljene teorije) na vprašanje o razlogih za vpis na srednjo šolo, v katerih so bodoči gimnazijci pogosteje izpostavljali, da še niso prepričani, kateri poklic bi radi opravljali, in da jim gimnazija omogoča več časa za razmislek,

medtem ko so devetošolci, ki se bodo vpisali na srednje strokovne ali poklicne srednje šole izpostavljali, da so se vpisali zaradi zanimanja za neki poklic. Repanšek (2009) je v skladu s tem ugotovila, da je izbira srednje šole lahko zahtevnejša pri dijakih, ki se odločajo za srednje strokovno oz. poklicno izobraževanje, ker se že odločajo za poklic ali vsaj poklicno področje, dijaki gimnazij pa neposredno še ne izbirajo svojega poklica, zato je odločitev zanje lažja.

Značilnosti poklicev, ki vplivajo na izbiro poklicne poti

Tabela 1 predstavlja opisne statistike za značilnosti poklicev, ki vplivajo na izbiro poklicne poti devetošolcev.

Tabela 1

Značilnosti poklicev, ki vplivajo na izbiro poklicne poti učencev 9. razreda, razvrščeni po padajoči vrednosti aritmetične sredine

Značilnosti poklica: Izbral bom poklic ...	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Med</i>	<i>As</i>	<i>Spl</i>	<i>SE</i>
... v katerem bom užival.	6,16	1,15	7	-1,56	2,55	0,09
... kjer me bo delo zanimalo.	6,06	1,18	6	-1,62	3,45	0,09
... ki mi bo izpolnil življenjske ambicije.	5,75	1,34	6	-0,99	0,71	0,10
... ki je dobro plačan.	5,57	1,28	5,5	-0,60	0,02	0,10
... s katerim pomagam drugim.	5,45	1,28	5	-0,49	-0,21	0,10
... ki omogoča dovolj kakovostnih zaposlitvenih možnosti.	5,36	1,15	5	-0,47	0,37	0,09
... ki nudi izzive.	5,30	1,29	5	-0,39	-0,22	0,10
...v katerem bom vlagal dodatno energijo v napredovanje.	5,14	1,29	5	-0,56	0,44	0,10
... za katerega sem pripravljen trdo študirati.	5,13	1,29	5	-0,58	0,55	0,10
... ki poteka v čistem okolju.	5,07	1,43	5	-0,38	-0,10	0,11
... o katerem imajo ljudje, ki jih cenim, dobro mnenje.	4,97	1,32	5	-0,53	0,73	0,10
... ki mi bo dvignil ugled.	4,74	1,37	5	-0,29	0,22	0,10
... ki zahteva skupinsko delo.	4,70	1,32	5	-0,04	0,05	0,10
... v katerem se bom moral stalno izpopolnjevati.	4,68	1,29	5	-0,22	0,47	0,10
... ki omogoča veliko potovanj.	4,65	1,43	4	-0,02	-0,25	0,11

Značilnosti poklica: Izbral bom poklic ...	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Med</i>	<i>As</i>	<i>Spl</i>	<i>SE</i>
... za katerega bom z lahkoto zmogel opraviti zahtevano izobraževanje.	4,53	1,48	5	-0,19	-0,20	0,11
... ki zahteva posebne talente.	4,51	1,36	4,5	-0,27	0,22	0,10
... ki je umsko zahteven.	4,46	1,39	4	-0,04	0,09	0,10
... ki omogoča zaposlitev v domačem kraju.	4,40	1,48	4	-0,07	-0,17	0,11
...v katerem bom vodil druge zaposlene.	4,35	1,39	4	-0,01	0,00	0,10
... do katerega bom prišel čim hitreje.	4,30	1,44	4	-0,04	0,06	0,11
... v katerem bom učil druge zaposlene.	4,20	1,36	4	-0,15	0,24	0,10
... ki se izvaja na prostem.	4,07	1,39	4	0,08	0,25	0,10
... ki je fizično naporen.	3,92	1,37	4	0,10	0,15	0,10
... zaradi katerega bom postal slaven.	3,78	1,56	4	0,14	-0,27	0,12
... ki so mi ga drugi svetovali.	3,35	1,45	3	0,15	0,06	0,11

Iz rezultatov v tabeli 1 sva ugotovila, da so najpomembnejše značilnosti poklicev za izbiro poklicne poti za devetošolce: »poklic, v katerem bom užival«, »poklic, kjer me bo delo zanimalo«, »poklic, ki mi bo izpolnil življenjske ambicije«, »poklic, ki je dobro plačan« in »poklic, s katerim pomagam drugim.« Najmanj pomembni pa so: »poklic, ki so mi ga drugi svetovali«; »poklic, zaradi katerega bom poslal slaven« in »poklic, ki je fizično naporen.«

S temi rezultati lahko potrdiva hipotezo H2, da bodo devetošolci največjo vrednost pripisovali značilnostim poklicev, ki izražajo njihovo notranjo motivacijo za opravljanje poklica. Največjo pomembnost namreč odražajo uživanje in zanimanje za poklic ter uresničevanje življenjskih ambicij, ki jih tretiramo kot notranje dejavnike oz. motivatorje za izbiro poklica. Rezultati se skladajo z raziskavo Košak (2024), ki potrjuje, da imata najpomembnejšo vlogo notranji interes in zanimivost poklica, ki ga bodo dijaki izbrali. Najmanjšo vrednost pa so devetošolci pripisovali značilnostim poklicev, ki kažejo zunanjo motivacijo za opravljanje poklica. Kot najmanj pomembna dejavnika sta se namreč izkazala osebna dejavnika: poklic, ki so mi ga drugi svetovali, in poklic, zaradi katerega bom postal slaven, kar kaže zunanjo motivacijo za opravljanje določenega poklica. Enake rezultate je v svoji raziskavi dobil tudi Košak (2024), kjer sta bila najmanj pomembna enaka dejavnika.

Tabela 2*Razlike v značilnostih poklicev pri izbiri poklica učencev 9. razreda glede na srednjo šolo*

Značilnosti poklica: Izbral bom poklic ...	χ^2	<i>df</i>	<i>p</i>	ϵ^2
a) ... za katerega bom z lahkoto zmogel opraviti zahtevano izobraževanje.	0,96	3	0,811	0,00
b) ... kjer me bo delo zanimalo.	12,85	3	0,005**	0,05
c) ... v katerem bom užival.	5,43	3	0,143	0,01
d) ... ki nudi izzive.	5,57	3	0,134	0,01
e) ... ki zahteva skupinsko delo.	5,07	3	0,167	0,01
f) ... s katerim pomagam drugim.	0,73	3	0,867	0,00
g) ... ki mi bo izpolnil življenjske ambicije.	6,29	3	0,098	0,01
h) ... ki so mi ga drugi svetovali.	6,23	3	0,101	0,01
i) ... ki je dobro plačan.	1,24	3	0,744	0,00
j) ... ki omogoča dovolj kakovostnih zaposlitvenih možnosti.	5,49	3	0,139	0,01
k) ... ki omogoča veliko potovanj.	11,39	3	0,010**	0,04
l) ... ki poteka v čistem okolju.	14,94	3	0,002**	0,06
m) ... ki se izvaja na prostem.	1,49	3	0,685	0,00
n) ... ki omogoča zaposlitev v domačem kraju.	8,33	3	0,040*	0,02
o) ... ki je fizično naporen.	3,57	3	0,312	0,00
p) ... ki je umsko zahteven.	3,81	3	0,282	0,00
q) ... ki zahteva posebne talente.	4,79	3	0,188	0,00
r) ... o katerem imajo ljudje, ki jih cenim, dobro mnenje.	4,32	3	0,229	0,00
s) ... ki mi bo dvignil ugled.	11,50	3	0,009**	0,04
t) ... zaradi katerega bom postal slaven.	4,49	3	0,214	0,00
u) ... za katerega sem pripravljen trdo študirati.	23,76	3	0,001**	0,11
v) ... do katerega bom prišel čim hitreje.	2,16	3	0,540	0,00
w) ... v katerem se bom moral stalno izpopolnjevati.	2,11	3	0,551	0,00
x) ... v katerem bom vodil druge zaposlene.	2,47	3	0,482	0,00
y) ... v katerem bom učil druge zaposlene	0,87	3	0,832	0,00
z) ... v katerem bom vlagal dodatno energijo v napredovanje.	3,56	3	0,314	0,00

Opomba. S krepkim tiskom so označeni rezultati s statistično značilnimi razlikami ($p < 0,05$);* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Zanimalo naju je tudi, ali pri značilnostih poklicev prihaja do razlike med različnimi izbranimi srednjimi šolami. Za testiranje hipoteze H5, da se bo pomembnost značilnosti poklicev razlikovala glede na izbrano srednjo šolo, sva izvedla Kruskal-Wallisov test. Iz rezultatov v tabeli 2 vidimo, da je prišlo do razlike v pomembnosti značilnosti poklicev, zato lahko potrdimo hipotezo H5. Primerjava značilnosti poklicev, ki vplivajo na izbiro poklicne poti učencev 9. razreda glede na izbrano srednjo šolo, je pokazala statistično značilne razlike v šestih značilnosti poklicev, ki so v tabeli 2 označeni s krepkim tiskom. Izračunala sva tudi ϵ^2 , ki izraža velikost učinka. Velikost glede na izbrano srednjo šolo je pri statistično pomembnih rezultatih od 0,02 do 0,11, kar kaže na šibke do zmerne velikosti učinka. Košak (2024) je podobno ugotovil v svoji raziskavi, saj ugotavlja, da se značilnosti poklicev (v njegovi raziskavi poimenovani kot osebni dejavniki) razlikujejo glede na stopnjo izobrazbe, ki jo poklici zahtevajo.

Za postavke, pri katerih je Kruskal-Wallisov test pokazal, da prihaja do statistično pomembnih razlik pri posamezni značilnosti poklica glede na izbiro srednje šole, sva izvedla analizo *post hoc* (Dunnov test), ki je pokazala, da so devetošolci, ki se bodo vpisali v gimnazijo, statistično značilno ($p < 0,01$) bolj motivirani, da izberejo poklic, ki jih bo zanimal, v primerjavi z neodločenimi devetošolci. Statistično značilna razlika se je pokazala tudi med gimnazijo in srednjo poklicno šolo ($p < 0,05$), kar pomeni, da se gimnazijci v večji meri odločajo za poklice, ki omogočajo več potovanj, v primerjavi s tistimi, ki izberejo srednjo poklicno šolo. Podoben trend se je pokazal tudi pri primerjavi gimnazijcev in srednjega strokovnega izobraževanja, vendar razlika ni bila statistično značilna ($p = 0,07$). Post-hoc analiza je pokazala tudi, da bi bodoči gimnazijci statistično značilno ($p < 0,01$) pogosteje izbrali poklic, ki se opravlja v čistem okolju, kot bodoči dijaki srednje poklicne šole. Enako kažejo primerjave med gimnazijo in srednjim strokovnim izobraževanjem ($p = 0,08$) ter gimnazijo in neodločenimi ($p = 0,08$). Pokazala se je statistično značilna razlika ($p < 0,05$) med bodočimi dijaki srednje poklicne šole in tistimi, ki niso odločeni glede tega, ali poklic omogoča zaposlitev v domačem kraju. Dijaki srednje poklicne šole želijo opravljati poklic, ki omogoča zaposlitev v domačem kraju, v večji meri kot tisti, ki še niso odločeni. Rezultati Dunnovega testa so pokazali, da obstaja statistično značilna razlika med bodočimi dijaki gimnazije in tistimi, ki še niso odločeni, glede želje po opravljanju poklica, ki jim bo dvignil ugled ($p < 0,05$). Bodoči gimnazijci si bolj želijo opravljati poklic, ki jim bo dvignil ugled, v primerjavi z učenci, ki še niso odločeni glede srednje šole.

Statistično značilne razlike so se pokazale pri postavki, ki nakazuje željo po opravljanju poklica, za katerega so pripravljeni trdo študirati. Pokazalo se je, da so bodoči gimnazijci bolj pripravljeni trdo študirati v primerjavi z dijaki srednje poklicne šole ($p < 0,001$) in tistimi, ki niso odločeni ($p < 0,05$).

Je odnos do gimnazij in tehničnih šol različen glede na vrsto zelene srednje šole?

S Shapiro-Wilkovim testom sva ugotovila, da se spremenljivke ne porazdeljujejo normalno, zato sva za obdelavo podatkov uporabila neparametrični enostranski Mann-Whitneyjev test.

Tabela 3

Razlike v odnosu do tehniških srednjih šol

Trditev	M		p	U
	Vpis gimnazija	Vpis strokovna		
... so zelo zanimive.	3,30	4,60	0,000**	2296
... nudijo veliko izzivov.	4,10	4,80	0,001**	2655
... so zelo pomembne.	4,66	5,45	0,001**	2626
... so samo za ženske.	3,54	3,55	0,627	3708
... nudijo poklice, ki so zelo dobro plačani.	4,28	4,71	0,007**	2846
... omogočajo velike možnosti zaposlitve.	5,17	5,40	0,115	3235
... so miselno zelo naporne.	4,14	4,60	0,015*	2936
Moji prijatelji imajo dobro mnenje o tehniških šolah.	4,41	4,89	0,025*	2995
Moji starši imajo dobro mnenje o tehniških šolah.	4,27	5,08	0,001**	2577
... dvignejo ugled.	3,73	4,36	0,003**	2759
... so primerne za učence z boljšimi ocenami.	3,20	3,83	0,000**	2569

Opombe. Vpis gimnazija – učenci, ki se želijo vpisati na gimnazijo. Vpis strokovna – učenci, ki se želijo vpisati na strokovne ali poklicne srednje šole. Skrepkim tiskom so označeni rezultati s statistično značilnimi razlikami; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Iz tabele 3 lahko vidimo, da učenci, ki se bodo vpisali na strokovne in poklicne srednje šole, menijo, da so tehniške srednje šole zanimive, medtem ko učenci, ki se bodo vpisali na gimnazije, menijo, da so manj zanimive. Učenci iz obeh skupin menijo, da tehniške šole nudijo veliko izzivov, a učenci strokovnih gimnazij menijo, da je izzivov več, kot pa učenci z gimnazij. Prav tako obe skupini učencev menita, da so tehniške šole zelo pomembne, a učenci z vpisom na strokovne šole so mnenja, da je pomembnost precej večja, kot se to zdi bodočim gimnazijcem. Da so tehniške šole za oba spola, menijo učenci iz obeh skupin, pri tej postavki ni bilo razlike. Oboji učenci menijo, da tehniške šole nudijo poklice, ki so zelo dobro plačani, a je to prepričanje večje pri skupini učencev z željo po strokovni šoli. S trditvijo, da tehniške šole omogočajo veliko možnosti zaposlitve, se strinjata obe skupini učencev, pri tem pa ni razlike med skupinama. Učenci z željo po vpisu na strokovno šolo menijo, da so tehniške šole miselno napornejše, kot pa to mislijo učenci z željo po gimnaziji. To lahko pomeni, da učenci, ki izberejo gimnazijo, tehniško izobraževanje stereotipno dojemajo kot manj zahtevno ali manj primerno za učence z visokimi učnimi dosežki. Razlika se pojavlja tudi v mnenju prijateljev in staršev. Učenci z željo po strokovnih šolah zaznavajo, da imajo njihov starši in prijatelji boljše mnenje o tehniških šolah kot učenci z željo po gimnazijah. Učenci z željo po strokovnih šolah bolj menijo, da tehniške šole dvignejo ugled, kot to menijo učenci z željo po gimnaziji. Razlika v stopnji strinjanja je tudi pri trditvi, da so tehniške šole primernejše za učence z boljšimi ocenami.

Učenci, ki si želijo vpisati v strokovno srednjo šolo, so pri skoraj vseh trditvah izbirali statistično značilno bolj pozitivne vrednosti kot učenci, ki se želijo vpisati na gimnazije. S tem lahko potrdimo hipotezo H6, da bodo devetošolci imeli bolj pozitivna stališča/prepričanja o vrsti srednje šole, ki jo bodo izbrali, kot o preostalih vrstah srednjih šol.

Hipotezo H6 potrjuje tudi analiza odnosa do gimnazij (tabela 4). Pokazalo se je namreč, da učenci, ki so izbrali gimnazijo, menijo, da so gimnazije precej zanimivejše, nudijo več izzivov, predvsem pa bolj menijo, da so gimnazije pomembne, kot to menijo učenci, ki se želijo vpisati na strokovne ali poklicne šole. To lahko povežemo z močnimi notranjimi motivatorji za vpisne želje, kot jih je odkril tudi Košak (2024). Ti učenci se prav tako bolj kot učenci, ki se želijo vpisati na strokovne šole, strinjajo s trditvijo, da gimnazije nudijo poklice, ki so zelo dobro plačani, da gimnazije omogočajo velike možnosti zaposlitve in da so miselno naporne.

Tabela 4*Razlike v odnosu do gimnazij*

Trditev	M		p	U
	Vpis gimnazija	Vpis strokovna		
... so zelo zanimive.	5,18	3,05	0,000**	5848
... nudijo veliko izzivov.	6,10	5,05	0,000**	4840
... so zelo pomembne.	5,80	3,97	0,000**	5620
... so samo za ženske.	4,02	4,26	0,945	3217
... nudijo poklice, ki so zelo dobro plačani.	5,01	4,23	0,003**	4472
... omogočajo velike možnosti zaposlitve.	4,70	3,75	0,001**	4594
... so miselno zelo naporne.	6,16	5,40	0,012*	4300
Moji prijatelji imajo dobro mnenje o gimnazijah.	5,06	3,74	0,000**	5032
Moji starši imajo dobro mnenje o gimnazijah.	5,92	3,90	0,000**	5783
... dvignejo ugled.	5,57	4,32	0,000**	5099
... so primerne za učence z boljšimi ocenami.	5,70	5,31	0,475	3630

Opombe. Vpis gimnazija – učenci, ki se želijo vpisati na gimnazijo. Vpis strokovna – učenci, ki se želijo vpisati na strokovne ali poklicne srednje šole. Skrepkim tiskom so označeni rezultati s statistično značilnimi razlikami; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Velika razlika med skupinama se je pokazala pri mnenju staršev in prijateljev. Bodoči gimnazijci zaznavajo, da imajo njihovi prijatelji in starši precej dobro mnenje o gimnazijah, medtem ko bodoči dijaki strokovnih in poklicnih šol zaznavajo, da je mnenje staršev precej slabše. Učenci, ki želijo na gimnazije, bolj menijo, da gimnazije dvignejo ugled, kot to menijo učenci, ki želijo na strokovne šole.

Obe skupini sta se strinjali s trditvijo, da so gimnazije primernejše za učence z boljšimi ocenami. Tudi v postavki »Gimnazije so samo za ženske/moške« sta se obe skupini strinjali, aritmetična sredina rezultatov pri tej postavki je okrog nevtralne sredine – 4.

Prednosti in omejitve raziskave

Prva omejitev raziskave je vzorec, ki je precej majhen glede na celotno populacijo devetošolcev, prav tako je nereprezentativen, saj je ena tretjina vzorca iz ene osnovne šole na Gorenjskem, v vzorcu pa niso zastopane vse regije. Druga omejitev je to, da v vprašalnik nisva vključila kontrolnih vprašanj, s katerimi bi preverjala, ali udeleženci odgovarjajo iskreno. Kot omejitev vidiva tudi, da je kvalitativno analizo izvajal le eden izmed avtorjev, zaradi česar bi lahko prišlo do subjektivnega kategoriziranja odgovorov.

Poglavitno prednost svoje raziskave vidiva v kombinaciji kvantitativne in kvalitativne metode raziskave dejavnikov za izbiro srednje šole, kjer so imeli bodoči dijaki priložnost napisati, kaj so njihovi razlogi za vpis v srednjo šolo, in to podkrepiti tudi s strukturiranimi vprašanji, vezanimi na dejavnike. S tem sva pridobila celostni pogled na to, kaj vpliva na odločitev za srednjo šolo. Prednost vidiva tudi v tem, da raziskujemo prepričanja, ki jih imajo dijaki o tehniških srednjih šolah in gimnazijah, s čimer sva zapolnila vrzel v obstoječi literaturi.

Raziskovanje dejavnikov izbire srednje šole je pomembno, ker s tem dobimo vpogled v proces odločanja, tako pa tudi večjo teoretsko podlago za nadaljnje svetovanje. Na raziskovalni problem sva odgovorila z ugotovitvami, kakšen je trend vpisa, kateri so dejavniki vpisa in kakšna so prepričanja o gimnazijah in tehniških šolah. Kljub temu pa nisva ugotovila, kakšna je hierarhija teh dejavnikov, v kolikšni meri vplivajo kateri in kakšna je dinamika med njimi.

V prihodnosti bi bilo treba raziskati, ali obstaja hierarhija med dejavniki, ki vplivajo na izbiro srednje šole, in kako se povezujejo ti dejavniki z drugimi lastnostmi (pri katerih učencih so kateri dejavniki prevladujoči). Poleg tega bi bilo treba raziskati, ali so še kateri drugi dejavniki, ki vplivajo na odločitev o srednji šoli.

ZAKLJUČEK

Na podlagi rezultatov lahko skleneva, da je več učencev izkazalo interes po vpisu v srednje splošno izobraževanje kot po vpisu v srednje strokovno in srednje/nizje poklicno izobraževanje, 1/6 udeležencev še štiri mesece pred vpisom ni prepričana, katero srednjo šolo bo izbrala. Na splošno imajo notranji dejavniki večji vpliv na izbiro srednje šole kot zunanji dejavniki. Najpogostejši dejavniki za vpis v gimnazijo vključujejo dobre temelje za

nadaljnje izobraževanje in željo po vpisu na fakulteto, kakovost pouka na gimnaziji, vpliv staršev, sorojencev in prijateljev ter višji učni uspeh v 8. razredu. Po drugi strani je bil interes za posamezno področje dela glavni razlog za vpis v strokovne ali poklicne srednje šole, kar je poročalo 80 % učencev te skupine. Ugotovila sva, da imajo učenci, ki se želijo vpisati v strokovno ali poklicno šolo, jasnejšo predstavo o svoji poklicni poti v primerjavi z učenci, ki izbirajo gimnazijo. Rezultati kažejo tudi, da zaznava različnih vrst srednjih šol variira glede na želeno izbiro srednje šole, še posebej velika razlika se kaže pri odnosu do gimnazij.

Šolska svetovalna služba in učitelji so pomemben vir informacij v okviru formalnega izobraževanja, ki prispevajo k razvoju interesov in odločanju o izobraževalni in poklicni poti pri devetošolcih. Na podlagi ugotovitev jim predlagava:

- V okviru osnovnošolskega izobraževanja je treba pri učencih razvijati čim več interesov in spodbujati njihovo radovednost pri raziskovanju novih poklicev. Šola lahko učencem ponudi različne krožke, projekte, izbirne predmete, ekskurzije, ki spodbujajo spoznavanje s področji dela, ki jih v okviru osnovnošolskega programa mogoče ne srečajo. Interes in notranji dejavniki za izbiro poklica so namreč najpomembnejši pri izbiri nadaljnjega izobraževanja, zato je pomembno, da jim ponudimo raznolike priložnosti.
- V okviru karierne orientacije osnovnošolcev, predvsem v 8. in 9. razredu, predlagava izvedbo individualnih razgovorov z učenci, ki omogočajo individualen in prilagojen pristop, v katerem lahko svetovalni delavci učenca podprejo pri raziskovanju njegovih interesov in želja in to primerjati z realnimi možnostmi za vpis na srednjo šolo in morebiti kasneje na univerzo. Individualni razgovori so še posebej smiselni za tiste učence, ki so neodločeni pri izbiri srednje šole in svoje kariere poti.
- V okviru karierne orientacije je treba osnovnošolce in njihove starše ozaveščati o dejavnikih, ki vplivajo na izbiro srednje šole, in postopek odločitve ovrednotiti kot kompleksno odločitev. Razumevanje kompleksnosti postopka odločanja in vpliva raznolikih dejavnikov omogoča sprejetje bolj premišljene odločitve, ki se sklada tako z željami učenca kot z njegovimi sposobnostmi. S tem zmanjšamo tveganje napak, ki lahko nastanejo zaradi prehitrih ali nepremišljenih odločitev, katerih posledice lahko vplivajo na učenčevo življenje v dolgoročnem smislu.

- Staršem je treba ponuditi orodja (v okviru delavnic ali predavanj), s katerimi lahko svoje otroke podprejo pri izbiri srednje šole, ne da bi jim vsiljevali svoje prepričanje. S tem bodo spodbujali samostojnost svojih otrok, hkrati pa staršem pomagamo pri oblikovanju realističnih pričakovanj od svojih otrok. Devetošolci bodo tako lahko sprejeli odločitev o izbiri srednje šole, ki bo temeljila na njihovih lastnih željah in interesih, ne pa na uresničevanju »sanj« svojih staršev. Posledično bodo bolj motivirani in zadovoljni z izbiro šolanja in tudi uspešnejši v nadaljnjem poklicnem delovanju.
- V okviru karierne orientacije in rednega pouka obravnavati prepričanja o različnih programih srednje šole. Ugotovila sva namreč, da imajo devetošolci, ki se bodo vpisali na srednje strokovne ali poklicne šole, slabše mnenje o gimnaziji, kar je morebiti vplivalo tudi na njihovo izbiro srednje šole. Zato je ključnega pomena, da devetošolcem omogočimo, da se seznani z vsemi možnostmi srednješolskega izobraževanja in sprejmejo ustrezno informirani premišljene odločitve. Šola lahko v ta namen organizira predstavitve šol ali obiske srednjih šol (v bližini), da devetošolcem pustimo prostor, da sami oblikujejo prepričanje o srednjih šolah.

Pomemben vpliv na izbiro srednje šole pa imajo tudi starši, sorojenci, prijatelji in vrstniki, zato je pomembno:

- ozavešiti, da se devetošolci odločajo za svojo karierno pot. Čeprav so lahko nasveti staršev, sorojencev, prijateljev in vrstnikov dragoceni, je ključno, da ti vplivi ne zasenčijo osebnih želja, interesov in sposobnosti devetošolca. Osebnostne želje in interesi omogočajo, da se učenci usmerijo v področja, ki jih bodo dolgoročno motivirala in navdihovala, kar pripomore k večjemu zadovoljstvu v šolskem in poklicnem življenju. Če bi se odločali na podlagi tega, kar je priljubljeno ali kar počnejo drugi v naši okolici, bi zašli na pot, ki ne bi odsevala njihovih lastnih interesov in potencialov. Dolgoročno bi to vodilo v nezadovoljstvo in tudi neuspeh na izbranem poklicnem področju.

Reference

- Ažman, T., Lovšin, M., Kohont, A. in Zaviršek, D. (2014). *Moja kariera: informacije za otroke, učence, dijake, študente, mlade in odrasle, starše in strokovne delavce*. Center RS za poklicno izobraževanje.
- CEDEFOP (2010). *Skills supply and demand in Europe*. Publication Office of the European Union. https://www.cedefop.europa.eu/EN/Files/3052_en.pdf
- CEDEFOP (2023). *2023 Skills forecast Slovenia*. European Centre for the Development of Vocational Training. https://www.cedefop.europa.eu/files/skills_forecast_2023_slovenia.pdf
- Chan, C. K. Y., Yeung, N. C. J., Kutnick, P. in Chan, R. Y. Y. (2019). Students' perceptions of engineers: Dimensionality and influences on career aspiration in engineering. *International Journal of Technology and Design Education*, 29, 421–439. <https://doi.org/10.1007/s10798-018-09492-3>
- Cigler, J. (3. 2. 2017). *Dijak piše dijakom: kako izbrati pravo srednjo šolo*. Delo. <https://old.delo.si/znanje/izobrazevanje/dijak-pise-dijakom-kako-izbrati-pravo-srednjo-solo.html>
- Glaser, B. G. in Strauss, A. L. (1998). Grounded theory. V R. E. White in K. Cooper (ur.), *Qualitative research in the post-modern era* (str. 339–385). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-85124-8>
- Gottfredson, L. S. (2005). Applying Gottfredson's theory of circumscription and compromise in career guidance and counseling. V S. D. Brown in R. W. Lent (ur.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (str. 71–100). John Wiley & Sons.
- Košak, I. (2024). *Napovedni model poklicnih želja in odločitev osnovnošolcev s poudarkom na izbiri tehniških poklicev* [doktorska disertacija, Univerza v Mariboru, Fakulteta za naravoslovje in matematiko]. Digitalna knjižnica Univerze v Mariboru. <https://dk.um.si/Dokument.php?id=175603&lang=slv>
- Lovrec, S. (2012). *Problematika vpisa dijakov na srednji šoli Kočevje* [doktorska disertacija]. Univerza v Mariboru, Fakulteta za organizacijske vede. <https://core.ac.uk/download/pdf/67560492.pdf>
- Lovšin, M. (2017). *Karierna odločitev v socialnem in kulturnem kontekstu* [doktorska disertacija]. Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
- Matjašič Filipič, L. (2016). *Vpliv in vloga posameznih dejavnikov na izbiro srednje šole devetošolcev* [magistrsko delo]. Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta.
- Pavlin, S. in Svetlik, I. (2007). Analiza vloge dejavnikov, ki vplivajo na izbiro poklicne poti. *Teorija in praksa: revija za družbena vprašanja*, 44(5), 687–706.
- Radiotelevizija Slovenija (12. 2. 2022). *Izbiranje srednjih šol: ali mladi vedo, česa si želijo, in ali država ve, kakšne kadre potrebuje?* MMC RTV Slovenija. <https://www.rtvsl.si/slovenija/izbiranje-srednjih-sol-ali-mladi-vedo-cesa-si-zelijo-in-ali-drzava-ve-kaksne-kadre-potrebuje/611809>
- Repanšek, Z. (2008). *Vloga poklicne orientacije na prehodu iz primarne na sekundarno stopnjo* [magistrsko delo]. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

- Repanšek, Z. (2009). Analiza dejavnikov, ki vplivajo na izbiro srednje šole, in analiza ocene kakovosti šolske svetovalne službe. *Sodobna pedagogika*, 60(3), 134–154.
- SISTAT SURS (2024). *Dijaki po starosti, letnikih, spolu in vrsti izobraževanja*. <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/0953221S.px>